

Державотворча діяльність українських істориків у гетьманському уряді

(за оцінкою П.П.Скоропадського)

Однією з найгостріших проблем, що постала перед новим урядом після приходу до влади в результаті перевороту 29 квітня 1918 р. гетьманських кіл, була проблема кадрів. Необхідно було обставити багато ключових посад у центральних київських установах, місцевих органах влади, а також у представництвах Української Держави за межами країни. При цьому дуже важливим критерієм виступала лояльність до нової влади. «Треба допустити до будівничої праці, при формуванні молоді держави, — зазначав Д.І.Дорошенко — всі творчі, досвідчені, навиклі до організації різних галузей праці елементи... з яких складається сучасна європейська буржуазна держава, залишивши справу соціальної революції принаймні слідуючому поколінню, якому вже не доведеться воювати за самі поняття української національності й української держави»¹. Значну роль у державотворчих процесах покликані були відіграти відомі українські історики.

Дослідник Я.Пеленський зазначав, що гетьман Павло Скоропадський (16.V.1873 — 26.IV.1945) і період Української Держави — Гетьманату (29.IV. — 14.XII.1918) належать до найбільш табуйованих тем історії України XX ст., оповитих міфами, упередженнями або й фальсифікаціями². Тому актуально сьогодні відновити місце особи Скоропадського та його Гетьманату в історії України, висвітлити їх досвід для сучасного державного будівництва. Подальшого розміфологізування вимагає існуючий погляд, що кадрова та культурно-освітня політика Гетьманату були русифікаторськими. Можна з певністю твердити, що в короткому періоді урядування П.Скоропадський, вважаючи, що для існування і розвитку держави є конче потрібними установи найвищого елітарного рівня, зробив великий внесок у їх творення. В цій справі йому, як відомо, допомагали представники національної історичної науки.

Науковий безпристрасний аналіз подій того часу і тих документів, зокрема його «Спогадів», що висвітлюють політику, наміри і прагнення гетьмана Павла Скоропадського та його оточення, в першу чергу українських істориків, дає можливість пересвідчитись в тому, що політика Скоропадського та його оцінка подій того часу багато в чому перегукуються з подіями нашої сучасності. І в цьому відношенні врахування позитивного досвіду, як і порадунків, матиме важливе значення і для нашого сьогодення³.

Ключовою фігурою у гетьманському уряді був Дорошенко Дмитро Іванович (1882-1951) — політичний та громадський діяч, один з найавторитетніших та найоб'єктивніших істориків. Навчався у Варшавському, Петербурзькому та Київському університетах⁴. Ще в дореволюційну добу він зі своєю дружиною Наталею, проф. М.Грушевським, проф. С.Єфремовим був організатором «Просвіти» та основоположником Товариства Українських Поступовців⁵. Під час Першої світової війни — уповноважений Комітету Південно-Західного фронту Всеросійського Союзу міст⁶. Виконував обов'язки крайового комісара Галичини й Буковини з правами генерал-губернатора. Від партії Українських Соціалістів-Федералістів Д.Дорошенка було висунуто до Української Центральної Ради. Влітку 1917 р. йому було доручено формування Генерального Секретаріату, однак через деякі розходження з М.Грушевським він відмовився від цього. Невдовзі він обирається губернським комісаром Чернігівщини⁷.

Звістка про переворот у Києві 29 квітня 1918 р. справила на Д.Дорошенка якесь дивне враження. Він згадує: «Гетьманщина... якое дивно звучало для мене це слово в пристосуванні до сучасних обставин! Реставрувати Гетьманщину, гетьманський уряд, — що ж: це наша стара, традиційно-національна форма державності, з нею зв'язані наші славні спомини, зараз же пригадуються імена Хмельницького, Витовського, Дорошенка, Мазепи... З Гетьманщиною зв'язується уявлення про щось виключно своє, питоме, якісь чари минулого, на споминах про котрі виховувалась наша національна думка. Але, чи можливо це тепер, чи знайдуться такі люди, щоб достойно воскресили цю славу традицію, щоб зрозуміли її, змогли пристосувати її до вимог сучасного життя, до теперішніх ідей і настроїв? Чи не буде реставрація Гетьманщини тепер, у вік «націоналізації», «соціалізації», «ревкомів» — тим самим, чим було б те, коли б хтось задумав озброїти військо в колючки, самостріли, списи супроти танків, кулеметів, целінів... Для мене — історика, що присвятив скільки часу й думок студюванню цієї Гетьманщини з усіма її темними і ясними сторонами в минулому, реставрація гетьманського ладу здавалась якимсь сном, мрією...»⁸ Д. Дорошенко говорив своїм галицьким знайомим, що імена гетьмана Скоропадського й Василенка вже самі собою свідчать, що ідеться не про «кінець української державності», а щонайбільше — про зміну її форми⁹.

Дядько Дмитра Дорошенка Петро Якович Дорошенко, що був сусідом П.П.Скоропадського по своєму маєтку в с.Боничах Глухівського повіту, розповідав йому про Павла Петровича як про одного з наших панів українофілів, що цікавилися рідною старовиною, збирав її пам'ятки, дуже шанував наше минуле й національну культуру, допомагав гіршими різним виданням з проблем української історії та мистецтва, жертвував на культурні цілі, на пам'ятник Шевченкові, мав намір відновити на свій кошт видання «Київської Старини», що припинилося в 1907 році¹⁰.

Гетьман П.П.Скоропадський в розмові з Д.Дорошенком заявляв, що його «мета — будувати міцну самостійну державу українську на національній основі»... «... я не соціаліст, — говорив далі гетьман, — але я ширю стою за демократичний лад, за націоналізацію всіх форм громадського життя на Україні, за всебічний розвиток української культури. Селянин мусить дістати землю, але не анархічним способом, не грабунком, а на правних основах, без руйнації економічного життя краю й його багатств»¹¹.

Дмитру Дорошенку прем'єр-міністром Ф.А.Лизогубом, очевидно за домовленістю з гетьманом П.Скоропадським, пропонувалася спочатку посада посла в Берліні, тричі товариша (заступника) міністра закордонних справ, але він відмовлявся, мотивуючи тим, що не знає, хто буде міністром. Була також пропозиція зайняти посаду міністра пошти і телеграфів. Але партія соціалістів-революціонерів, починаючи з лідера партії С.О.Єфремова, радили приймати портфель міністра закордонних справ¹⁴.

Призначення Д.Дорошенка міністром закордонних справ неоднозначно було сприйнято за кордоном. Сам Д.І.Дорошенко згадував про ці обставини так: «Мушу зазначити, що моє призначення на посаду керуючого міністерством дуже стурбувало німців... Певна річ, що тут грала роль пошана кимось чутка про моє ніби «австрофільство»: очевидно, моя діяльність в Галичині в певних колах оцінювалася як прояв «австрофільства», тоді як «Нове время» пояснювало що саму діяльність моїм наче б то «германофільством». Це свідчить про те, як взагалі легко і без усякої підстави чіпляють людям етикетки різного «фільства» або «фобства». Але моя робота в Галичині розумілася самими австрійцями як результат моїх нібито австрійських симпатій (!), я побачив, між іншим, з того, що на першій порі, ще в квітні, перед переверотом, до мене заїхав перший з візитою військовий агент майор Флейшман, наговорив мені купу компліментів, і потім якийсь час австрійці робили мені дуже приємні міни, поки не побачили, що в своїх відносинах я керуюся не якимись симпатіями до них, а інтересами української справи, котрі аж ніяк не сходилися з австрійськими»¹⁵.

Для Д.Дорошенка одним з перших завдань по міністерству зовнішніх справ було влаштування наших представників в тих державах, з якими були встановлені дипломатичні відносини, зокрема в Німеччині, Австро-Угорщині, Болгарії й Туреччині. Послом в Німеччині було призначено Ф.Р.Штейнгеля. Йому вдалося завоювати авторитет та повагу не тільки в урядових колах Німеччини, а й у придворних. В.Липинський погодився бути послом в Австро-Угорщині. Послом же до Болгарії було призначено О.Я.Шульгіна. Його кандидатуру в Софії зустріли з великим задоволенням. До Туреччини пропонувалася кандидатура О.Кістяківського, але він на протязі двох місяців з різних причин не міг відправитися на місце призначення, і тому згодом послом було призначено М.А.Суковина¹⁶.

Основним завданням зовнішньої політики гетьманської адміністрації П.Скоропадського було звільнення з-під опіки наших союзників-німців та австро-угорців і в той же час — використовувати їх вплив і збройну допомогу для об'єднання всієї української території. Щодо першого завдання, то його при тодішніх обставинах можна було досягти лише зміцненням внутрішньої організації нашої держави і формуванням власної військової сили, яка потрібна була для об'єднання національної території¹⁷.

Для гетьмана П.Скоропадського і міністра закордонних справ Д.Дорошенка важливо було з'ясувати справжній напрям німецької політики на Україні. Д.Дорошенко гадав, що в німецьких урядових колах взагалі не було єдиної, строго визначеної лінії політики щодо України. Коли говорилося, що німці задані мріяти про створення самостійної України, як засіб ослабити велику Росію, що вони підтримували український сепаратизм, що вони з симпатією ставилися до національного українського відродження, то все це ніяк не можна поставити на карб офіційної німецької політики. Адже ця політика, на думку Д.Дорошенка, зводилася просто до тимчасової комбінації, як об'єкту для використання природних багатств України: тут можна було поживитися, добути хліба і прогодувати певний контингент війська. Крім того, ставилися різні дипломатичні перепони: німці бажали, щоб Україна замирилася з Радянською Росією; не давали нам об'єднати всі українські території; «крутили і плутали» у справі чорноморського флоту; довго не давали можливість вступити в дипломатичні зносини навіть з нейтральними державами; перешкоджали формуванню національної армії і т.п. Взагалі, зазначає Д.Дорошенко, німецька політика на Україні робилася «грубими солдатськими руками» і не тільки не уміла нікого до себе приєднати, навпаки — відштовхувала. Політика ж Австро-Угорщини щодо України далеко не була скоординована з політикою Німеччини. Австрійці не мали навіть широко задуманої зовнішньополітичної концепції¹⁸.

Коли в жовтні-листопаді 1918 р. міністр закордонних справ Української Держави Д.Дорошенко перебував у Німеччині з офіційним візитом, він та працівники українського посольства Ф.Штейнгель, В.Козловський, В.Єрмолов були запрошені на приватний обід, який фактично був зустріччю з німецькими громадськими діячами та іноземними послами. Під час розмови один з німецьких діячів запитав думку Д.Дорошенка стосовно перспектив самостійності і федерації для України та обставини україно-німецьких взаємин — попри домовленості, що ці питання порушуватися не будуть. Д.Дорошенко відповів, що «ідея федерації» не чужа в українській історії, тільки спроби федерації досі не були для України шасливі... Тепер для нас питання про федерацію не є актуальним. А що буде далі — побачимо!»¹⁹.

У донесеннях до Києва, які складав проросійський кабінет-апарат посольства, а далі у проросійських газетах «Киевская мысль» та «Голос Києва» висловлювання Д.Дорошенка були цілковито перекручені. Стверджувалося, що за Дорошенком, нібито, російський царизм, а згодом російський більшовизм створили вічну прірву між двома народами. Д.Дорошенко дізнався одночасно і про ці газетні матеріали, і про свою відставку²⁰.

Після падіння гетьманського уряду Д.Дорошенко працював приват-доцентом Кам'янець-Подільського університету. На еміграції був професором Карлового університету і Українського вільного університету (Прага), викладав у Віденському, Берлінському, Женевському університетах історію України. У 1945-1951 рр. — президент Української Академії мистецтв і наук в Мюнхені. Активно співробітничав з Союзом гетьманців-державників. Після Другої світової війни — професор Колегії Св. Андрія у Вінніпезі. Автор змістовних спогадів («Мої спомини про давнє — минуле» за 1901-1914 рр. і «Мої спомини про недавнє — минуле» за 1914-1920 рр.), цінного для вивчення доби української революції курсу «Історія України 1917 — 1923 рр.» (Ужгород, 1932. — Т.1, 1930. — Т.2.)²¹. Але, незважаючи на наукові досягнення Д.Дорошенка, його причетність до кадетської партії та міністерський портфель в уряді П.Скоропадського спричинилися до постійних нападів з боку радянської влади не лише на вченого, а й на його дружину²².

Державна, громадсько-політична діяльність Д.І.Дорошенка в цей складний та суперечливий період заслуговує на особливу увагу і має стати предметом окремого дослідження. Проте варто зазначити, що в той нелегкий період в